

**СЪОТВЕТСТВИЯ И НЕСЪОТВЕТСТВИЯ
В СЕМАНТИКАТА НА ОБЩОБАЛКАНСКИТЕ
ЛЕКСЕМИ ОТ СЛАВЯНСКИ ПРОИЗХОД***

Петя Асенова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Анастасия Петрова

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

**CORRESPONDENCES AND MISMATCHES
IN THE SEMANTICS OF COMMON BALKAN
LEXEMES OF SLAVIC DESCENT**

Petya Assenova

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Anastasia Petrova

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo

The article is a step in the study of the all-Balkan lexicon of Slavic origin in Albanian, Greek and Romanian. Our aim is to show the intra-linguistic semantic transformations of common Slavisms in each of these languages. The analysis of the semantic adaptation of Slavisms in the Balkan standard languages raises the question of re-evaluating the place of the lexicon in the supersystem of the Balkan linguistic union. The conclusion of A.V. Desnitskaya that the lexicon of each Balkan language is a combination of genetically inherited lexemes and numerous foreign language elements is corroborated. However, the diversity of loanwords in the Balkan languages is also characterized by a high degree of uniformity, established in the course of long ethnocultural and linguistic contacts.

Key words: Balkan linguistic union, common Balkan lexemes, Slavic borrowings, semantic transformations

* Разширен вариант на пленарния доклад, изнесен на Международната научна конференция *Балкански паралели*, състояла се по повод на 30-годишнината на специалността „Балканистика“ в Софийския университет „Св. Климент Охридски“. София, 17–18 октомври 2024 г. [Вж. Асенова, П., А. Петрова. Съответствия и несъответствия в семантиката на общобалканските лексеми от славянски произход. – В: Бейлери, Р., Е. Търпоманова (съст.) *Балкански паралели*. София 2024. Факултет по славянски филологии, СУ „Св. Климент Охридски“, ISBN 978-619-7785-11-1 (pdf), 12–21.]

Статья является шагом в изучении общевалканской лексики славянского происхождения в албанском, греческом и румынском языках. Наша цель – показать внутриязыковые семантические трансформации общих славянизмов в каждом из этих языков. Анализ семантической адаптации славянизмов в балканских литературных языках ставит вопрос о необходимости в переоценке места лексики в сверхсистеме балканского языкового союза. Подтверждается вывод А.В. Десницкой о том, что словарный состав каждого балканского языка представляет собой комплекс генетически унаследованных лексем и множества иноязычных элементов. Однако многообразие заимствований в балканских языках отличается однородностью, сложившейся в процессе длительных этнокультурных и языковых контактов.

„[...] на Балканах одинаковое существует в различиях, а единственное иррадирует в разное [...]. О б щ н о с т ь с у щ е с т в у е т т о л ь к о н а о с н о в е р а з н о г о.“

(Tsiv'yan, 2005, p. 68)

1. Цел на изследването

Целта на изследването е да бъдат представени различията в семантиката и функционирането на малък фрагмент от общевалканската лексика – тази от славянски произход, която е усвоена в неславянските езици от *балканския езиков съюз* (БЕС): албански, гръцки и румънски. Избраният източник е *Речник на общевалканската лексика в книжовните езици* (Asenova, Detrez 2021) (по-нататък *Речникът*), почиващ върху ексерпцията на еднорангови академични речници¹.

Нашият източник съдържа 544 речникови статии, в които преобладават турцизмите (приблизително 52% от персийски, арабски и собствено турски произход), следвани от гръцизмите (83 леми). Славянските думи, заети в албанския и румънския, но не и в гръцкия, са 56 леми, докато лексемите от славянски произход, възприети включително и в гръцкия, са общо 21.

2. Лексиката в балканския езиков съюз

2.1. Лексиката не се приема като релевантна за съществуването на езиков съюз. Но като най-чувствителна за исторически и социални въздействия, тя е привличала интереса на балканското езикознание от възникването му по времето на Фр. Миклошич (1813–1891) през средата

¹ алб.: *Fjalor i gjuhës shqipe* (43000 леми), ред. J. Thomai. 2006. Tëranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë. Instituti i Gjuhësisë dhe i Letërsisë; бълг.: *Български тълковен речник* (46000 леми), ред. Л. Андрейчин (III изд.). 1973. София: БАН; гр.: *Λεξικό της κοινής νεοελληνικής* (48000 леми), изд. на Института « Triandafyllidhis » (www.komvos.edu.gr), Γ. Μπαμπινιώτης *Λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας*. Γ' έκδοση, 2008, Αθήνα: Κέντρο λεξικολογίας Ε.Π.Ε.; рум.: *Dicționarul explicativ al limbii române*. București. (www.dexonline).

на XIX в. (Miklosich, 1862, 1870, 1870–1871, 1884–1889) до наши дни. Интересът на изследователите обаче е насочен към заемките от един балкански език в друг, напр.

- от гръцкия в българския (и изобщо в южнославянските езици) и в румънския;
- от турския в съседните езици;
- от славянските езици в албанския и в румънския;
- от румънския и от албанския в южнославянските езици.

Този подход характеризира и класическия труд на Кр. Сандфелд (1873–1942), където на заемките от един балкански език в останалите е посветена почти половината от книгата му (Sandfeld, 1930, pp.16–99, II гл. *Les mots d'emprunt*).

2.2. От една страна, общобалканската лексика отразява етнокултурната близост на обитателите на Балканите при интерпретацията на обективния свят. От друга страна обаче, веднъж проникнали от един език в друг, наред с нормалната фонетична и морфологична адаптация заемките претърпяват и своеобразно семантично развитие, чрез което се включват в системата на езика приемник. Така „общите думи“ не са вече „идентични“. Ето защо целта на нашия анализ е да бъдат проявени именно семантичните вътрешноезикови трансформации на общобалканските лексеми от славянски произход.

В изследвания на езиковите контакти в различни би- и мултиезикови общности се отбелязват сходни процеси в начина на заемането на лексеми и на характеристиките им в лексикалната система на заемащите езици. В първото издание на книгата си *Languages in Contact. Findings and Problems* (1953) У. Вайнрайх различава думите, заети в условията на езиков контакт като **необходимост** да бъдат назовани присъщите на чуждата култура **нови** реалии, от заемките, **специализирани** за назоваването на особени качества на **познати** реалии като синоним на лексема в заемащия език (подч. наше П. Ас., А. П.) (срв. Weinreich, 1979, pp. 93–95)². „Необходимите“ и „специализираните“ заемки на У. Вайнрайх съответстват на разграничението на Е. Хауген между две форми на заемане, **внасяне** и **заместване** (“importation” and “substitution”) в речника на приемащия език (Haugen, 1950, cited in Friedman, Joseph, 2024, p. 180). Близки до това двуделение са термините, предложени от В. Фридман и Б. Джоузеф, които според начина на включването им в родноезиковия речник различават **добавящи** и **заместващи** заемки („additive and substitutive borrowing“) (Friedman, Joseph, 2024, p. 180).

² U. Weinreich (Weinreich, 1968, p. 55): “The need to designate new things, persons, places, and concepts”; U. Weinreich (Weinreich, 1968, p. 56): „borrowed words may become specialized“.

В нашето изложение избираме аналогичната дихотомия на А. В. Десницкая (Desnitskaya, 1988), специално предназначена за квалифициране на видовете заемане в балканските езици като по-гъвкаво и адаптивно за описание на спецификата на балканската лексика, вж. по-долу). Авторката предлага също два типа лексикални заимствания: *културно-исторически* и *етно-исторически*.

При първия тип заемки – *културно-историческите* – новата дума се заема заедно с денотата, при което заемаването се осъществява независимо от наличието или отсъствието на пряк контакт между етносите, говорещи различни езици³ и следователно те **не предполагат наличието на езиков съюз**.

При втория тип заемки – *етно-историческите* – проникването в чуждия език не е свързано с това дали те означават *нови* реалии или не. Проникването им в лексикалната система на приемащия език може да доведе до образуването на синонимни дублети или даже до изтласкване на съответстващите елементи на изконната лексика⁴. Именно етно-историческите заемки **са релевантни за съществуването на езиков съюз**.

Между характеристиките на езиковия съюз Н. С. Трубецкой също сочи взаимните заемки между балканските езици, които той нарича «културни думи» („Kulturwörter“), в противоположност на тези, които са унаследени от праязика.

Общобалканската лексика (особено калкирането и фразеологията) доказва съзнателното и преднамерено проникване на един балкански език в друг в процеса на билингвистичното и мултилингвистичното общуване, което до голяма степен поставя въпроса за нейната функционална близост до морфологията и морфосинтаксиса, които Х. Бирнбаум квалифицира като “sprachbundbildende” ‘изграждащи езиков съюз’ (Birnbäum, 1967, p. 43).

Етно-историческите заемки, в сравнение със синонимните дублети от изконен произход, са маркирани със семантично-стилистични конотации, които отразяват менталитета на „балканския човек“. Този факт се потвърждава например от наблюденията върху ориентализмите в балканските езици (Assenova, 2017).

В ограничени случаи нашият корпус съдържа подчертано присъщи на разговорния език думи (инвективи и дискурсни маркери), които са релевантни за характеристиката на БЕС. В класификацията на В. Фридман и Б. Джоузеф (Friedman, Joseph, 2024, pp. 178–235) те носят названието

³ А. В. Десницкая (Desnitskaya, 1988, p. 134): «независимо от наличия или отсутствия прямого контакта этносов, говорящих на различных языках».

⁴ А. В. Десницкая (Desnitskaya, 1988, p. 135): «могло иметь следствием образование синонимических дублетов или даже вытеснение соответствующих элементов исконной лексики».

ERIC (= *Essentially Rooted In Conversation* ‘устойчиво вкоренени в разговорната реч’)⁵.

Етно-историческите заежки по А. В. Десницкая са обобщаващ термин за различни процеси на семантични трансформации, чрез които можем да представим:

1) *отношението между семантичните признаци* на прототипната лексема в езика източник на заемането и заежката в езика приемник;

2) *отношението между семантичните признаци* на синонимните дублети в езика приемник, т.е. между заежката и изконната лексема;

3) различията в семантичната адаптация в езиците приемници от БЕС.

2.3. В съвременните обобщаващи лингвобалканистични изследвания лексиката чувствително отстъпва мястото си на морфосинтаксиса (вж. сравнителния преглед у Friedman, Joseph, 2024, p. 149). На този фон оценката на масива от взаимни заежки с различен произход за „оптимизирането на комуникацията между носителите на различни езици“ (Tsiv’yan, 1990, p. 103) има особено значение. Поради тази причина вниманието ни привлича едно обобщение на изследванията върху общобалканските лексеми на Т. Кал (Kahl, 2014). Авторът предлага хронология на проникването в отделните балкански езици на лексеми от различни източници (автохтонните езици, гръцкия, латинския, южнославянските, турския), като е възприел дихотомията на А. Десницкая (*културно-исторически* и *етно-исторически* заежки). Новите перспективи в изследвания на общобалканската лексика Т. Кал вижда в преместването на фокуса от влиянието на един език върху друг към сравнението между повече от два балкански езика⁶ (Kahl, 2014, p. 326).

3. Славянските заежки в книжовната лексика на балканските езици

3.1. Езиковото и културното взаимодействие, довело до възникването на БЕС (особено в миналото, особено в периода XIV–XIX в.), се е осъществявало *предимно по устен път* и по-слабо – по книжовен, така че автентични данни за обема на общобалканската лексика дават диалектите. *Речникът* (като една първа стъпка към подобно лексикографско изследване) е ограничил своята задача до *книжовните (стандартизираните) балкански езици с кодификация от края на XVIII в. – началото*

⁵ Терминът е намек, с който двамата изследователи отдават почит на своя общ учител Ерик Хемп/Eric Hamp (1920–2019), индоевропеист, келтист, албанист, забележителен изследовател на балканските езици.

⁶ Т. Kahl (Kahl, 2014, p. 326): „focused on the influences of *one* language on *one* other language (e.g. Turkisms in Greek, Slavisms in Romanian); “new researches should try to fill the gap of comparing more than two Balkan languages“.

на XIX в. (т.е. от епохата на националното Възраждане на Балканите) по следните причини.

Формирането на БЕС, следователно и на неговия общ лексикален фон, са процеси, „действали в периоди, предшестващи създаването на съвременните национални държави“ (Desnitskaya, 1988, p. 136). Следва време на стремеж към еманципация на балканските народи от техните съседи, което в съдбата на езика се изразява с различни форми на пуризм (заместване на заетите от съседите думи с родноезикови, обръщане към собствената езикова старина и книжовна традиция и под.). Днешните диалекти също не са вече показателни, защото и те са се изменили и вероятно съдържат по-малко общобалкански лексеми, отколкото преди.

От епохата на езиковата стандартизация е изтекло достатъчно време, за да се изяснят зависимостите между книжовната и диалектната лексика, при което книжовната лексика да получи статут на представител на общонародния език.

3.2. Според възприетия от нас критерий за *балканизъм* (най-често прилагания в практиката) дадена обща особеност на балканските езици трябва да е представена в системите, ако не *на всички* (*тотален балканизъм*), то *най-малко на три* (*частичен балканизъм*) от езиците на БЕС - деление, предложено от Ив. Дуриданов (Duridanov, 1983, pp. 62–63).

Обектът на нашия анализ са славянските заемки в балканските езици, които се отнасят към *тоталните балканизми*.

3.3. Славянските заемки в румънския и в албанския, особено тези, които са общи за двата езика, имат специална роля във формирането на техния речник. Многобройността и разпространението им във всички семантични сфери са внесени чрез устно общуване и билингвизъм и в крайна сметка са резултат от пълната езикова асимилация на славянското население сред предците на румънците и албанците. И в двата езика славянските заемки са пример за *етно-исторически* тип, въпреки множеството заемки с културно-исторически произход и значение, придобити чрез устно общуване (Desnitskaya, 1988, pp. 142–144).

За разлика от масовото проникване на славянски думи в албанския и румънския, в гръцкия то е ограничено главно в северните говори (особено в Епир и Тесалия, но също в Македония и Тракия) и малко от тях са се внедрили в официалния език. Но широкото им диалектно разпространение в райони с асимилирано (и не напълно асимилирано) славянско население обяснява може би възприемането им в книжовния език.

Дългогодишните изследвания в областта на българо-гръцките езикови отношения са ни убедили, че славянските заемки в гръцкия битуват в областта на природните обекти и селскостопанската дейност (животни,

растения, особености на географския релеф, пастирски термини и под., предимно имена и малко глаголи). Характеристиките на славянските заемки в гръцкия, утвърдени в българското езикознание, позволяват те непротиворечиво да намерят мястото си в семантичната класификация, на която се подчиняват и славянските заемки в румънския и албанския.

В нашето изследване на общобалканската книжовна лексика от славянски произход ще следваме възприетата от *Речника* организация на корпуса му, съответстваща на основните фрагменти на картината на света, според която лемите са разделени в три семантични групи (всяка със свои подгрупи), а именно:

- 1) *Външен свят* (всичко извън дома, т.е. отвъд прага): *Природа* (повърхност, водни обекти, растителност и животни) и *Култура* (строителство, градски зони, обработваема земя);
- 2) *Вътрешен свят* (всичко в дома до границата на прага): устройство на дома, съдове, облекло, храна, инструменти, лични и други принадлежности;
- 3) *Човек*: отношенията му със самия себе си, с природата и културата (вътрешни качества, части на тялото, етноси, професии, родствени връзки; съзнание, настроения, поведение, социални отношения).

Външен свят

Природа:

– животни

видра/ *vidër/ βίδρα/ vidră; гущер*/ *gushtëricë/ γκουσταρίτσα/ γουστέρα/ guşter*

– растения

вишна/ *vishnjë/ βύσσινο/ vişină*

– повърхност и водни обекти

блато/ *baltë/ βάλτος/ baltă; вир*/ *vir/ βίρος/ vir; грамада*/ *gërmadhë/ αγραμάδα/ grămadă; чука*/ *çukë/ τσούκα/ ciucă*

Вътрешен свят

– дом

град/ *gardh/ Γαρδίκι/ gard; стряха*/ *strehë/ αστρέχα/ streaşină*

– съдове и инструменти

ведро/ *vedër/ βεδούρι/ vadră; сито*/ *sitë/ σίτα/ sită*

Човек

– части на тялото

глава/ *gllavinë/ γκλάβα/ glavă; гуша*/ *gushë/ γκούσα/ guşă; кост*/ *kockë/ κότσι/ cóţcă*

– общество

закон/ *zakon/ ζακόνι/ zakon.*

– характеристики на личността

воевода/ *vojvodë/ βοεβόδας/ vodă; курва*/ *kurvë/ κούρβα/ curvă.*

– МИТОЛОГИЯ

вампи́р/ *vampir*/ *βαμπίρ*/ *vampir*; **вѣрколак**/ *vurkollak*/ *βρικόλακος*/ *vâr-colac*.

Дискурсни маркери

на/ *na*/ *vá*/ *na*; **я**/ *ja*/ *για*/ *ia*.

От този скромен по обем корпус като начало избираме да представим лексемите, обединени от общия признак на своята старинност. По същество те са и образец за *етно-исторически заемки*.

4. Анализ на най-ранните славянски заемки в балканските езици

4.1. Период на проникване

Между славизмите в балканските езици се откроява неголяма група лексеми с формални белези на ранно заемане (в предписмения период на старобългарския, т.е. от заселването на славяните на Балканския полуостров през V–VI в. до появата на първите писмени паметници в средата на IX в.), напр.

– **отсъствие на ликвидна метатеза:**

алб. *gardh* и рум. *gard*⁷ ‘плет, ограда’, гр. *Γαρδίκι*, днес само в МИ (според Georgiev, 1964, pp. 58–59: 11 селищни имена в Пелопонес, Керкира, Епир, Тесалия) < **gārd-* / **gord*-⁸; прасл. **gārdŭ* ‘оградено място’), стб. *градъ* ‘град, градска стена’;

алб. *baltë* ‘кал, глина’, гр. *βάλτος* / *βάλτα* / *μπάλτα* и рум. *báltă* ‘блато’ < прасл. **balt-*, стб. *блато*.

– **запазване на праславянското ѣ** (според Georgiev, 1964, p. 33, преди началото на VIII в.):

алб. *sitë*, гр. *σίτα* / *σίτα*, рум. *sîtă* < прасл. **sytă*, стб. *сыто*;

алб. *vedër*, *-ra*, гр. *βεδούρι* / *βεδοúra*, рум. *vădră*, стб. *вѣдро*;

алб. *baltë*, гр. *βάλτα*, рум. *báltă*, стб. *блато*;

гр. *ζάκανον* ‘нрав, обичай’ у Константин Порфирогенет (X в.), стб. *законъ* (Georgiev, 1964, p. 52).

запазване на широкия изговор на ятовата гласна ѣ:

рум. *vădră* /, диал. (остаряла) *veádră*, стб. *вѣдро*; гр. *αστράχα* / *αστρεάχα*, рум. *streășină*, арум. *streaă*, стб. *стрѣха* < прасл. **strěxa* (Meyer, 1895).

⁷ Според българското езикознание **balta*, **magŭla*, **gard* са от славянски произход, но в румънското езикознание се приемат за субстратни думи (Poghirc, 1983, p. 268).

⁸ Приемаме тезата на Вл. Георгиев (Georgiev, 1964) за съществуването на опозиция *ā* : *ǣ* във вокалната система на праславянския.

4.2. Семантичен развой на ранните славизми в балканските езици

Интересно би било да се провери дали тези заемки, възприети в една отдалечена епоха, формално отпечатана във фонетичния им облик, се отличават със съответстваща първична семантика. При някои лексеми застиването на формата е в унисон със застиването в семантиката, която се оказва доста отдалечена от съвременната семантика на прототипа в езика източник.

gard-

Такъв е в общи линии случаят с алб. *gardh* и рум. *gard* ‘плет, ограда’, където е запазено праславянското значение ‘оградено място’, по метонимичен път – ‘ограда’. Като селищно име гр. *Γαρδίκι* се е демотивирало, като е прекъснало връзката си със славянското значение ‘малък град’ = Градец < *Градъць, но функционира в активния речник на съвременния гръцки, както се вижда от примерите:

- (1) [...] *θα αφορούν το λεκανοπέδιο των Ιωαννίνων με τις δύο σημαντικές ακρόπολεις του (Καστρίτσα και Μεγάλο Γαρδίκι), τα ευρήματα από τις ανασκαφές για τη διάνοιξη της Εγνατίας Οδού [...]* (Σώμα “Τα Νέα”) ‘результатите от разкопките за разкриването на пътя Егнатия ще бъдат отнесени към басейна на Янина с неговите две важни цитадели (Кастрица и Мегало Гардики)’
- (2) *Γαρδίκι – Δενδροχώρι 1–2*. (Σώμα “Μακεδονία” Αθλητικά : Αθλητική είδηση (οι αγώνες στην περιφέρεια 22/1/2006) ‘Гардики – Дендрохори, резултат 1–2.’

По-късните заемки от същата производяща основа, само в албанския и в румънския (без гръцкия), алб. *gradinë, gradishtë, ograjë, grazhd* и рум. *grădină, grădiște, ogradă, grajd* възпроизвеждат основното славянско значение (с производни по метафоричен път) в бълг. *градина, градище* (стб. градиште), *ограда, гражд* (< стб. граждь ‘обор, конюшня’). Доколкото при тях специализирано значение спрямо вътрешноезиков синоним се открива само при някои от значенията на рум. *grădiște* и *ogradă* (DEXonline), следва да ги интерпретираме като *културно-исторически* заемки.

Не е еднакво развитието на значението в отделните балкански езици на другите стари славянски заемки, които може да смятаме за *етно-исторически*.

блато

В румънския значението ‘блато’ изглежда заето заедно с реалитета, но със специализирано значение по отношение на *lac* ‘езеро’. Речниците

(DEXonline, DA/DLR) оценяват употребата на вътрешноезиковия синоним *paludă* (< лат. *palus* ‘блато, мочур, тресавище’) като остаряла и посочват примери от литературата от средата на XIX в.:

- (3) *Vara aerul e cam încărcat de miasmele paludelor formate de acest fluviu.* (Codru-Drăgușanu, 1848, по DLR, pp. 47–48) ‘През лятото въздухът е донякъде натоварен с миазмите на **блатата**, образувани от тази река.’

В албанския същата *етно-историческа* заемка е възприета със стесненото по външно сходство значение (‘блато’ > ‘кал, глина’, срв. срхр. *blāto* ‘кал; блато, мочур’) и се употребява в контексти с пряко назоваване на реалитета “кал” (4), както и във фразеологизираната метафора “хвърлям кал по/върху някого/нещо” ‘обиждам, клеветя, безчестя несправедливо’ (5):

- (4) «*Jemi duke stërvitur në kushte jashtëzakonisht të vështira, nënjë hapësirë me shumë **baltë** e ujë, [...]*», *tha Krasniqi*. ‘„Тренираме в момента в изключително трудни условия, в пространство с много **кал** и вода [...]”, каза Краснич’. (Zëri, 17.03.2013. Albanian N. C.)

- (5) *E prita pra të nesërmen që t'i thothe se ai përpiqej më kot të **hidhte baltë** mbi atë tragjedi të vjetër [...]*. ‘Изчаках го до следващия ден, за да му кажа, че той напразно се опитва да **хвърли кал** върху тази стара трагедия’ (I. Kadare, *Ura me tri harqe* 1978. Albanian N. C.)

В гръцкия *βάλτος* има вътрешноезикови синоними (έλος и τέλμα), но не се употребява в специализирано значение като *етно-историческа* заемка, а функционира равностойно със синонимите си в семантично близки контексти, включително и в преносното значение, общо с българския ‘морален упадък (6); тежко положение (8)’, срв.:

- (6) *Ο βάλτος της Κορώνειας με όλα τα λύματα και τα απόβλητά του είναι καθαρότερος από την υπόθεση των υποκλοπών.*
Από κοντά και το ΠΑΣΟΚ να προσπαθεί να κεφαλαιοποιήσει πολιτικά κάνα κοψίδι από το εθνικό φιάσκο. (Σώμα “Μακεδονία”)

‘**Блатото** на Корония с всичките си канални води и отпадъци е по-чисто от случая с телефонното подслушване. Погледнатото отблизо, ПАСОК също се опитва да направи политически капитал с всякакви остатъци от националното фиаско.’

(7) Ο ξύλινος τροχός, που χρονολογείται πριν από περίπου 5.350 χρόνια, εντοπίστηκε σε **έλος**, έξω από την πρωτεύουσα της Σλοβενίας, τη Λιουμπλιάνα. (Σώμα “Τα Νέα” 13.03.2003)

‘Дървеното колело, което датира отпреди около 5350 години, е открито в **блато** край словенската столица Любляна.’

(8) υποστήριξε ότι η κυβέρνηση με τη στάση της, αγνοώντας το πολιτικό κόστος και τις συντεχνιακές αντιδράσεις, επιχειρεί να βγάλει τη χώρα από το **τέλμα**. (Σώμα “Μακεδονία”)

‘(той) твърдеше, че с отношението си правителството, пренебрегвайки политическата цена и реакциите на синдикатите, се опитва да извади страната от **блатото**.’

закон

Най-прозрачният случай на *етно-историческа* заемка представлява алб. **zakon**, гр. **ζακόνι**, рум. **zacoń** ‘навик, обичай’ < стб. zakonъ ‘закон, постановление’, възникнала в резултат на различно развитие на първичния семантичен признак ‘постоянни връзки в действителността с установена повторителност при определени условия’:

- В езика източник на заемаването е получил ограничението ‘постоянни връзки в природата и обществото, които могат да придобият санкционирана задължителност; норма, постановена от специални органи на държавната власт (= закон)’;
- В приемащите балкански езици еднопосочното семантично развитие ‘постоянни връзки в действителността с установена повторителност, които се прилагат по традиция в обществото (= обичай, навик)’ оставя открита възможността за кодифицирана задължителност.

Схематично:

↑ → *задължителност* (бълг.)

постоянни връзки, повторителност

↓ → *прилагани по традиция* (алб., гр., рум.)

Днес тази заемка само в албанския има статут на единствена книжовна дума със значение ‘обичай’:

(9) *E hoqi (e ndërpreu) atë zakon*. ‘(Той/тя) го прекрати този **навик**.’;
zakone të vjetra (të reja) ‘стари (нови) **обичаи**’; *zakonet e lindjes (e dasmës, e vdekjes)* ‘**обичаи** при раждане (сватба, смърт)’.

В гръцкия и в румънския този ранен славизъм е с остаряла и регионална употреба. Заемката има дублетни вътрешноезикови синоними: гр. *η συνήθεια* ‘навик’, *το έθιμο* ‘обичай’; рум. *obicei* (sic! < *обичай*, стб. *обычан* ‘привичка’) и *datină* (sic! < слав. *dědina* ‘наследство’, срв. бълг. диал. *де-*

довина ‘наследство от дядо’ (BER, 1, p. 471), стб. ДЪДЪ (срв. и Дедине, район на Белград). Въпреки това заемката има своето поле на употреба:

(10) *κάθε τόπος και ζακόνι, κάθε μαχαλάς και τάξη* (поговорка) ‘всяко място (си има) и **обичай**, всяка махала и ред’;

(11) *Βρίσκει τη νύφ' που δώριζε κι αυτόν δεν τον δωρίζει. - Σαν τί ζακόνι έχετε, τον ζένο δε δωρίζ'τε; Βγάζουν και τον δωρίζουνε.* (Σώμα „Ο Σκλάβος“, нар. пес.) ‘Вижда булката, която дарява, а него не го дарява. – Какъв **обичай** имате, чужд човек не дарявате ли? Изваждат и го даряват’.

(12) *Pe la noi așa-i zăconul./Așa-i zăconul pe la noi.* (Банат / Трансилвания) ‘Такъв е **обичаят** при нас.’

(13) *Tot satu cu zănatu (zăcon, obicei, datină)* (DA/DLR 71) ‘Всяко село с **обичая** си.’

За семантичните трансформации на останалите стари славянски заемки *ведро*, *сито*, *стряха* ще отбележим следното:

ведро

И в трите балкански езика „ведро“ е запазило основното славянско значение ‘дървен цилиндричен съд’ (срв. Gerov, 1975, 1, p. 195). Обаче в рум. *vădră* / *veădră*, и гр. *Βεδούρι* / *βεδούρα* основно е значението ‘мяра за обем (главно на течности, но в гръцки - и на зърнени култури, около 10–15 литра)’. В българския същото значение е с разговорен характер. Днес в гръцкия заемката има регионална употреба, срв. (14):

(14) *Ενα βεδούρι γάλα* ‘ведро мляко’ и [...] *и когато пристигна там, ведрото* беше под кравата, млякото цвъртеше в него и *вдига*ше бяла пара. (Й. Радичков „Тенец“).

В румънския език синекдохата е получила особена специализация – съдържанието на едно ведро като дар в натура от производителите на вино за собственика на лозето (*vădră domnească* ‘господарско ведро’) или „откуп“ за младоженката в навечерието на сватбата и в празненството след сватбата (DEXonline).

„Балканската“ семантична структура на *сито* и *стряха* е била вече обект на анализ (Assenova, 2003/2016), но тук се връщаме към заемките за уточнения и допълнения.

cumo

В основното си славянско значение ‘домакинско посobie за пресяване на брашно’ заемката е усвоена във всички балкански езици, но в гръцкия има специализирано значение ‘вид много ситно сито’ спрямо домашния синоним *kóskino*. В румънския и гръцкия по външно физическо сходство признакът ‘мрежеста тъкан от различна материя’ е развил значението ‘предпазна мрежа на прозорци и врати, възпрепятстваща влизането на насекоми’. Освен това, в езика източник отсъства и разширяването на значението в приемащите езици по сходство на функцията ‘метална мрежа за пресяване на различни вещества: пясък, строителни материали и под.’ (15), (16) – значение, на което в българския би отговаряло „решето“ „филтър“, напр.:

(15) *sitat e makinës shirëse* ‘**филтрите** на вършачката’;

(16) *Οι χτίστες περνούσαν τον υγρό σοβά από τη σήτα*. ‘Строителите прекарваха влажния гипс през **решетото**.’

Еднаквото и различното в балканските езици се неутрализират в метафоричната употреба на „сито“ в значенията ‘строг контрол за отделяне на качествено, нужното, ценностното от ненужното, безполезното’ (17) и ‘преминал през всички изпитания, за да докаже ценни качества’ (18) на общите фраземи:

(17) *e kaloj në sitë* (diçka) = *прекарвам* (нещо) *през cumo* = *το περνάω στη σήτα* (στο *kóskino*) = *a trece* (ceva) *prin sită*. (Fjalor Fr. 277).

(18) *Минал през cumo и решето*. (РБЕ) = *Om trecut și prin sită și prin ciur*. ‘Човек минал през сито и решето’ (DEXonline, Scriban, 1939)

стряха/стряха

Строителният термин алб. *streh/ë,-a*, гр. *αστράχα* / *αστρέχα*, рум. *streășină*, арум. *streaă⁹*, стб. *стрѣха* е зает с основното славянско значение ‘част от покрива, която излиза навън от стените; навес, заслон, покрито и незаграждено пространство’. Тя е единствена за албанския и румънския, а в гръцкия език е специализирана по отношение на гр. *γέισο* 1) козирка на покрив (стряха); 2) козирка на (военна) фуражка’ (Babiniotis, 2008).

⁹ За различieto между румънската форма на заемката *streășină* и на арум. *streaă* са допустими и различни славянски източници, срв. напр. словен. *strešina* (DEXonline), бълг. диал. *стрѣшина* ‘стряха’, ‘навес, подслон’ (BER, 7, pp. 513–514).

По сходство на функцията в албанския, подобно на българския, значението е разширено в синекдохата ‘подслон > къща > дом’:

(19) *mbetën pa strehë (nga lufta)* ‘останаха без дом (поради войната)’, срв. [...] *бащина ми мила стяха* (Ботев).

За отбелязване е, че в албанския преносното значение на *strehë* съвсем самостоятелно се е разраснало чрез производни думи с основен семантичен признак ‘подслон’ → ‘убежище’ → ‘закрила’:

– *strehim* ‘убежище’ (*strehimi i popullsisë* ‘жилищно настаняване на населението’, *zyra e strehimit* ‘жилищно бюро’, *strehim kundërajror* ‘противовъздушно скривалище’, *strehim politik* ‘политическо убежище’);

– *strehoj* ‘подслонявам’, *strehohem* ‘подслонявам се; емигрирам’;

– *strehore* ‘военно защитно покритие’;

– *strehues* ‘ятак’, ‘(мед.) гостоприемник на бацили, микроби’.

В албанския и в румънския се е развила обща метафора по външно сходство с денотата (издаденост спрямо основния обект): ‘козирка, периферия на шапка’ (20), която отсъства в езика източник:

(20) *capelă cu streșină*. (Alecsandri) ‘фуражка с козирка’; *streha e kapeles (e kasketës)* ‘козирка, периферия на шапка (на каскет)’.

Когнитивният аспект на този семантичен развой има български паралел в синонима *козирка (на къща) = стяха*. В румънския същото значение е смислово ядро на фразеологизъм:

(20) *A(-și) pune mâna (l palma) streășină (la ochi /ochilor/ la frunte)* или *a duce mâna streășină (la ochi)* ‘засланям си очите с дланта, за да ги запазя от слънцето или за да видя по-добре (букв. слагам си ръката/дланта като стяха на очите)’.

Очевидно независимо един от друг гръцкият и румънският са развили още едно специализирано значение на „стряха“: рум. *streășină / strășină / strêșină* (DLRLC, pp. 1955–1957) ‘улей за оттичане на дъждовна вода, закрепен към ръба на покрива на къща, улук’; гр. *αστράχα/ αστρέχα*, за назоваване на вертикална тръба, водеща от стряхата към земната повърхност, т.е. ‘улук’, ‘улук на покрива’, с диалектно разпространение в Югозападна Македония; срв. също и *αστρίχιά* ‘дъждовната вода, която тече от покрива’ (Бер, гр. Βέροια) (Christodoulou, 2015, p. 11).

Съвпадението на значението ‘улук’ в румънския и гръцкия, резултат от вътрешно развитие, е важно за оценяване на етимологията на заемките *сѣта / сѣта* и *αστράχα/ αστρέχα*, която е обект на дискусия. В гръцката етимология се отхвърля славянският произход на лексемите, като и в двата случая се търсят старогръцки прототипи.

Лексемата *σήτα* / *σίτα* се извежда от стгр. *σήθω* ‘пресявам’ (Triandafyllidis, Babiniotis, 2010), което очевидно налага и промяната на правописа на *σίτα* в *σήτα*. Според Х. Христодулу (Christodoulou, 2015, р. 55) обаче диал. *σίτα* (η) ‘сито’, ‘ситно сито’ е етимологично свързано със слав. *sito* (< бълг. *сито*, сръб. *сито*).

По отношение на *αστράχα/αστρέχα* и Н. Андриотис, и Г. Бабиньотис (Andriotis, 1983; Babiniotis, 2008; Babiniotis, 2010) отхвърлят етимологията на Г. Майер, който смята *αστράχα/αστρέχα* за пряка славянска заемка (с протетична *α*) от прасл. **strěxa*. В гръцките речници думата се извежда от стгр. *ᾠστρακον* ‘черупка, парче от глинен съд’, като семантиката ѝ се основава на третото производно съвременно значение на *αστράχα* ‘улак на стрехата’, срв.: стгр. *ᾠστράχα* (ή) ‘ὕδρорρόη τῆς στέγης’ (Dimitrakos, 1964). Редица гръцки автори обаче споделят тезата на Г. Майер за славянския произход на лексемата. Също според Христодулу (Christodoulou, 2015, р. 11 и цитираните там автори) гр. диал. *αστρέχα*, *αστρουχιά*, *αστριχιά* възлизат към **strěxa* < слав. *strěxa* ‘покрив; подслон’ (бълг. *стряха*, сръб. *стреха/streha*). Тезата за славянския произход на заемката се поддържа и от И. А. Шапошников (Shaposhnikov, 2016, pp. 181–182).

4.3. Обобщение на семантичната адаптация в приемащите езици

1. В общи линии най-ранните славянски заемки запазват основното си значение в приемащите балкански езици. В отделни случаи „консервират“ първичния семантичен признак (вж. прасл. **gardŭ* ‘оградено място’, развил се на славянска почва в „град“; „закон“ ‘явления, свързани с установена повторителност при определени условия’, развил се в различни посоки в езика източник и приемащите езици).

2. Освен *културно-историческата* заемка „стряха“, останалите славянски заемки са от *етно-исторически тип*: с домашни синонимни дублети (срв. „блато“ и „закон“ ‘обичай, навик’ в гръцки и румънски). Но тези синоними са семантични контекстуални варианти, а не са със специализирано значение и допълнителни конотации, подобно на „сито“ ‘решето, филтър’ в гръцкия, румънския и албанския или „сито“ ‘мрежа за прозорци’ в румънския и гръцкия.

3. Естествено е очакването вътрешната семантична адаптация на старите славянски заемки да премине през *специфично за всеки балкански език развитие*, което се отклонява от основния славянски семантичен признак (напр. признакът ‘кал, глина’ на „блато“ е избран като водещ в номинацията в албански).

4. По-интересно е, когато тази адаптация *води до еднакви резултати в различни езици*, като напр. при случаите:

- „сито“ в значение ‘решето, филтър’ в гръцкия, румънския и албанския или ‘мрежа за прозорци’ в румънския и гръцкия;
- „стряха“, лексема, развила значението ‘периферия, козирка на шапка’ в албанския и румънския и ‘улук’ в румънския и гръцкия;
- „ведро“ в значение ‘мярка за обем’ в гръцкия и румънския, изведено като първо значение в речниковите интерпретации.

5. Тези случаи на еднаквост поставят въпроса за *ареалния критерий*, чрез който обикновено се установява наличието на посредничество при разпространението на заемките от един език в друг (Sobolev, 2002, pp. 63–64), напр. на българско посредничество за проникването на гърцизми и турцизми в румънския. Ареалният критерий на посредничество при заемаването според Олга Младенова (Mladenova, 1987, p. 25) „има нищожнено практическо приложение“. Постулираното арумънско посредничество при засягащия ни случай *астрѣха/ астрѣха* (< арум. *strehă*) например, може да се сведе до пряко заемане от различни български диалекти според третирането на *ѣ* (Mladenova, 1987, p. 21). Но ако арумънската форма е пряка заемка от блг., то гръцко посредничество в заемаването може да се допусне за арум. *astrehă / astrehă*.

В отделни случаи ареалният принцип може да бъде подкрепен от фонетичния облик на думата, както е напр. при „ведро“ в гръцкия. Според Хр. Дзидзилис (Tzitzilis online, 438) „славянската дума отговаря на непряка заемка в гръцкия с типовете *βεδοῦρ*’, *βιδούρ*’, *βιρούδι*, *βιρούθι*, *βεδοῦρι*, *βεδοῦρ*“, а вариантът *βέτρα* (Σάντα, тур. Dumanlı, понтийски говори) е очевидно зает от тур. диал. *vedre* < слав. *vedro*, документирано от Х. Мемова-Сюлейманова (Memova-Syuleymanova, 1981, p. 133). Авторката уточнява, че освен в анадолските (или малоазийските) говори, *vedre* се среща и в турски канцеларски документи от XV в. нататък, отнасящи се за българите и българските земи, и най-вероятно е (както допуска П. Миятев (Miyatev, 1969, p. 177, cited in Memova-Syuleymanova, 1981) думата да е преминала в езика на анадолските турци от малоазийските български говори (Memova-Syuleymanova, 1981, pp. 109–110). Данните, които привежда Хайрие Мемова-Сюлейманова, допускат възможности за заемане от българския в турския и след това от турския в гръцки говори в един и същи ареал, този на Мала Азия.

Оценката за ненадежността на ареалния критерий остава основателна по отношение на семантиката на заемките. Но при относително новите славизми, при които различаваме българския от сръбския (Sobolev, 2001, p. 64), ареалният критерий би могъл да послужи за установяване на езика източник. В материала ни албанското значение на „блато“ (‘кал’) допуска сърбохърватски източник.

До известна степен значението на „закон“ в румънския¹⁰ може да е семантично свързано със значението на сръхр. *зѣкон* ‘обичай, закон, вяра’,

¹⁰ Вниманието към семантиката на рум. *zaco* е по внушение на Василка Алексова.

а като църковен термин – и с близките значения в славянските езици: пол. *zakon* ‘закон, завет, монашески орден’ (Vasmer, 2, p. 75); ст.пол. *zakon* ‘закон, правило, повинност’, ‘завет’, напр. *Stary / Novi zakon*, (Chernykh, 2002, pp. 314–315); струс. *zakonъ* ‘божеский закон, завет’, напр. *Книги Ветхого закона/ Нового закона* (Sreznevskiy, 1893, pp. 922–923),; чеш. *zákon* ‘завет (религ.)’, горлуж./ доллуж. *zakon* ‘вид формалност’ (BER, 1, p. 592).

5. Някои възможни изводи

Анализирането на семантичната адаптация на славизмите, възприети във всички балкански книжовни езици, поставя въпроса за необходимостта от преоценка на мястото на лексиката в суперсистемата на БЕС.

Въпреки стремителната дебалканизация вследствие на различни политически и етно-културни обстоятелства към началото на XX в., лексиката на всеки балкански език „представлява своеобразно съчетание от генетически унаследен словарен фонд с многочислени чуждоезични елементи“ (Desnitskaya, 1988, pp. 135–136). Впечатляващото в балканската множественост от заемки е тяхната еднаквост в езици, преживели дълги етнокултурни и езикови контакти. Подкрепяме идеята на Т. Кал, че задача на балканското езикознание би могло да бъде изследването на динамиката на този корпус преди началото на стандартизацията и езиковото планиране (т.е. до началото на XX в.), сравнено със състоянието в края на XX в., а освен това – и съпоставката на общите лексеми във всички балкански езици, тяхното функциониране, стилистични пластове, семантична структура (Kahl, 2014, p. 327).

В съгласие с утвърдената теза за приоритетната роля на морфологията и синтаксиса в изследването на релевантните за наличие на езиков съюз особености, споделяме напълно справедливия упрек на А. Десницкая към маргинализирането на лексикалните изследвания (вж. Birnbaum, 1967, pp. 12–63) и призова да се замислим над „самоочевидния факт“, че „езиковото взаимодействие е възможно само посредством езиковия материал, който се усвоява от говорещите най-напред, и създава условията за взаимно разбиране при всякакви условия на билингвизъм и (или) мултилингвизъм. „Образуването на граматичните сходства е вторично“ (Desnitskaya, 1988, pp. 131–132).

ЛИТЕРАТУРА

АСЕНОВА, П. 2003/2016. За семантичното равнище на общобалканската лексика. – *Актуални проблеми на балканското езикознание. Аспекти на изследването на общобалканската лексика*. (Доклади от международна научна конференция). Велико Търново: “Faber”. 41–51 / *Избрани статии по балканско езикознание*. София: АПП Аля, 2016, 27–38. ISBN 978-954-8465-96-0.

- АСЕНОВА, П. 2017. Взгляд на общевалканскую лексику извне (идентичность означающих) и изнутри (расхождения означаемых). – *Балканские чтения 14. Балканский тезаурус: Взгляд на Балканы извне и изнутри. Тезисы и материалы. Москва 18–20 апреля 2017*. Москва: Институт славяноведения РАН, 77–90. ISBN 978-5-7576-0387-2.
- АСЕНОВА, П., ДЕПРЕЗ, Р. 2021. *Речник на общевалканската лексика в книжовните езици*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 351с. ISBN 978-954-07-5271-6.
- БЕР = Георгиев, Вл. И. (ред.). *Български етимологичен речник*. Т. 1–8. София: Издателство на Българската академия на науките, 1971–2017. ISBN: 978-954-322-890-4.
- ВЕЙНРЕЙХ, У. 1979. *Языковые контакты. Состояние и проблемы исследования* (перевод с английского Ю. А. Жлуктенко с издания U. Weinreich. *Languages in Contact. Findings and Problems*. 1970 Mouton. The Hague – Paris). Киев: „Вища школа“.
- ГЕОРГИЕВ, Вл. 1964. *Вокалната система в развоја на славянските езици*. София: БАН.
- ГЕРОВ, Н. 1975. *Речник на българския език*. Т. 1–6. София: Български писател (фото-типно издание), 1895–1904.
- ДЕСНИЦКАЯ, А. В. 1988. Типы лексических взаимосвязей и вопросы образования балканского языкового союза. – *Славянское языкознание. X Международный съезд славистов. Доклады советской делегации*. Москва: “Наука”, 131–150.
- ЛБР 1937. Войнов, М., А. Милев. *Латинско-български речник*. София: Книгоиздателство „Казанлъшка долина“.
- МЕМОВА-СЮЛЕЙМАНОВА, Х. 1981. Лексикални заемки в турския език от българския и от другите славянски езици. – *Съпоставително езикознание* VI, 1981, 3–5, 105–135. ISSN 0204-8701.
- МЛАДЕНОВА, О. 1987. Български лексикални заемки чрез арумънско посредничество в новогръцкия език. – *Съпоставително езикознание*, XII, 1987, 2, 19–26. ISSN 0204-8701.
- МИЯТЕВ, Д. 1969. Славянски лексикални елементи в народните говори на турския език. – *Български език* (1969), № 2. pISSN: 0005-4283, eISSN: 2603-3372.
- РБЕ. *Речник на българския език*. Институт за български език. БАН. София: АИ „Проф. Марин Дринов“. ISBN: 978-954-8793-94-0.
- СОБОЛЕВ, А. Н. 2001. Балканская лексика в ареальном и ареально-типологическом освещении. – *Вопросы языкознания*. 2001. № 2. Москва, 59–93. ISSN 0373-658X.
- СРЕЗНЕВСКИЙ, И. И. 1893. *Материалы для словаря древне-русского языка по письменным памятникам. Том первый А–К. Санктпетербург*.
- ФАСМЕР, М. 1967. *Этимологический словарь русского языка. Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева*. Москва: Издательство «Прогресс».
- ЦИВЬЯН, Т.В. 1990. *Лингвистические основы балканской модели мира*. Москва: «Наука». ISSN 5-02-010991-6.
- ЦИВЬЯН, Т.В. 2005. *Модель мира и ее лингвистические основы*. Изд. второе, дополненное. Москва. ISBN 5-484-00079-3.
- ЧЕРНЫХ, П. 2002. *Историко-этимологический словарь современного русского языка*. Т. 1. Москва: „Русский язык“. ISBN 5-200-02685-7 (т. 1), ISBN 5-200-02684-9.

- ШАПОШНИКОВ, А. К. 2016. Материалы к этимологическому словарю славянских древностей Греции. II. – *Труды Института русского языка им. В. В. Виноградова*. Вып. 8. Москва, 2016, 175–191. ISSN 2311-150X
- ШАПОШНИКОВ, А. К. 2018. Материалы к этимологическому словарю славянских древностей Греции. III – *Труды Института русского языка им. В. В. Виноградова*, 2018. № 1 (15), 167–185 <https://trudy.ruslang.ru/ru/archive/2018-1/167-185> (accessed 25.08.2024). ISSN 2311-150X.

REFERENCES

- Albanian N. C. = Albanian National Corpus: http://webcorpora.net/AlbanianCorpus/search/?interface_language=ru
- ASSENOVA, P. 2003/2016. Za semantichnoto ravnishte na obshtobalkanskata leksika. – *Aktualni problemi na balkanskoto ezikoznanie. Aspekti na izsledvaneto na obshtobalkanskata leksika*. (Dokladi ot mezhdunarodna nauchna konferentsiya). Veliko Tarnovo: “Faber”. 41–51 / Izbrani statii po balkansko ezikoznanie. Sofiya: APP Alya, 2016, 27–38. ISBN 978-954-8465-96-0.
- ASSENOVA, P. 2017. Vzglyad na obsheebalkanskuyu leksiku izvne (identichnost’ oznachayushchikh) i iznutri (raskhozhdeniya oznachayemykh). – *Balkanskiye chteniya 14. Balkanskiy tezauros: Vzglyad na Balkany izvne i iznutri. Tezisy i materialy*. Moskva 18–20 aprelya 2017. Moskva: Institut slavyanovedeniya RAN, 2017, 77–90.
- ASSENOVA, P., DETREZ R. 2021. *Rechnik na obshtobalkanskata leksika v knizhovnite ezitsi*. Sofiya: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, 351c. ISBN 978-954-07-5271-6
- ANDRIOTIS, N. 1983. *Etymologiko lexiko tis koinis neoellinikis*. Thessaloniki: Aristoteleio Anteposition Thessalonikis, Institutouto Neoellinikon Spoudon (Idryma Manoli Triantafyllidi). Ekdosi 3i. [ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ, Ν. 1983. *Ετυμολογικό λεξικό της κοινής νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη). Έκδοση 3η, 1983. Identifier 000061561].
- BABINIOTIS, G. 2008. *Lexiko tis Neas Ellinikis glossas. G’ ekdosi* 2008 Athina: Kentro lexikologias E.P.E. ISBN 978-960-89751-6-3. [ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ, Γ. 2008. *Λεξικό της Νέας Ελληνικής γλώσσας*. Γ’ έκδοση 2008 Αθήνα: Κέντρο λεξικολογίας Ε.Π.Ε. ISBN 978-960-89751-6-3].
- BABINIOTIS G. 2010. *Etymologiko Lexiko tis Neas Ellinikis Glossas. A’ ekdosi, (anatyposi)*. Athina: Kentro lexikologias E.P.E. ISBN-10: 9609582001, ISBN-13: 978-9609582001. [ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ Γ. 2010. *Ετυμολογικό Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Α’ έκδοση, (ανατύπωση). Αθήνα: Κέντρο λεξικολογίας Ε.Π.Ε. ISBN-10: 9609582001, ISBN-13: 978-9609582001.]
- BER = Georgiev, Vl. I. (red.). *Balgarski etimologichen rechnik*. T. 1–8. Sofiya: Izdatelstvo na Balgarskata akademiya na naukite, 1971–2017. ISBN: 978-954-322-890-4
- BIRNBAUM, H. 1967. Balkanslavisch und Südslavisch. *Zeitschrift für Balkanologie*. 1967 (3), № 1. 12–63.
- CHERNYKH, P. 2002. *Istoriko-etimologicheskij slovar’ sovremennogo russkogo yazyka*. T. 1. Moskva: „Russkiy yazyk“. ISBN 5-200-02685-7 (т. 1), ISBN 5-200-02684-9.

- CHRISTODOULOU, Ch. 2015. Dytikomakedonikoι slavismoι (Slavic loanwords in the Modern Greek dialects of Southwestern Macedonia). Thessaloniki, 11. [ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΥ, Χ. 2015. *Δυτικομακεδόνικοι σλαβισμοί* (Slavic loanwords in the Modern Greek dialects of Southwestern Macedonia). Θεσσαλονίκη, 2015, 11.]
- DA/DLR *Dicționarul limbii române*. Academia Română. Institutul de Filologia Română „Al. Philippide“.
- DESNITSKAYA, A. V. 1988. Tipay leksicheskikh vzaimosvyazey i voprosay obrazovaniya balkanskogo yazaykovogo soyuza. – *Slavyanskoe yazaykoznanie*. X Mezhdunarodnaya saezd slavistov. Doklady sovetskoy delegatsii. Moskva: “Nauka”, 131–150. ISBN: 5020108987
- DIMITRAKOS, Dimitrios V. 1964. *Mega lexikon ōlis tēs Ellinikēs glossis*. Athina: Elliniki Paideia. A' ekdosi: 1930–1950. [ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΣ, Δημήτριος Β. 1964. *Μέγα λεξικόν ὅλης τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης*. Αθήνα: Ἑλληνικὴ Παιδεία. Α' ἐκδοσι: 1930–1950.]
- DLRLC 1955–1957. Macrea, D., E. Petrovici (coordonatori), Al. Rosetti et al. (colectiv). *Dicționarul limbii romîne literare contemporane*. Editura Academiei Republicii Populare Române.
- DURIDANOV, I. 1983. Zur Bestimmung des Begriffes „Balkanismus“ auf den verschiedenen Sprachebenen. *Ziele und Wege der Balkanlinguistik*. (Hsg. N. Reiter) Berlin–Wiesbaden: O. Harrassovitz. 1983, 59–65.
- FJALOR FR. = Thomai, J., Xh. Lloshi, R. Hristova, K. Qiriazati, A. Melonashi. *Fjalor Frazheologjik Ballkanik*. Shtëpia Botuese DITURIA, 1999.
- FRIEDMAN V., B. JOSEPH. 2024. *The Balkan Languages*. Cambridge University Press.
- GEROV, N. Rechnik na balgarskiya ezik. T. 1–6. Sofiya: Balgarski pisatel (fototipno izdanie), 1975. 1895–1904.
- KAHL, T. 2014. Dynamics of the common Balkans Lexemes. New Research Perspectives and Desiderata in the Field of Balkan Linguistics. – *Die Welt der Slaven* LIX, 2014, 310–331.
- LBR 1937. Voynov, M., A. Milev. *Latinsko-balgarski rechnik*. Sofiya: Knigoizdatelstvo „Kazanlashka dolina“.
- MEMOVA-SYULEYMANOVA, H. 1981. Leksikalni zaemki v turskiya ezik ot balgarskiya i ot drugite slavyanski ezitsi. – *Sapostavitelno ezikoznanie* VI, 1981, 3–5, 105–135. ISSN 0204-8701.
- MEYER, G. 1895. *Neugriechische Studien* I, II, Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien. Philosophisch-Historische Klasse, Bd. 130 (1894), III, IV, Bd. 132 (1895).
- MIKLOSICH, Fr. 1862. Die slavischen Elemente im Rumunischen (= *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse*; 12,1) K. K. Hof- u. Staatsdruckerei, Wien.
- MIKLOSICH, Fr. 1870. Die slavischen Elemente im Neugriechischen (= *Sitzungsberichte der Kais. Akademie der Wissenschaften in Wien, Philosophisch-Historische Classe* 63, 3, 4) K. k. Hof- u. Staatsdruckerei: Wien, 529–566.
- MIKLOSICH, Fr. 1870–1871. Die slavischen Elemente im Albanischen. 1870. Die romanischen Elemente im Albanischen. 1871. Die Form entlehnter Verba im Albanischen. 1871.= *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Classe*. K. K. Hof- u. Staatsdruckerei : Wien.

- MIKLOSICH, Fr. 1884–1889. Die türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen (Griechisch, Albanisch, Rumunisch, Bulgarisch, Serbisch, Kleinrussisch, Rossrussisch, Polnisch) Erste Hälfte 1884, II 1889. = *Denkschriften der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Classe*. K. K. Hof- u. Staatsdruckerei: Wien.
- MIYATEV, D. 1969. Slavyanski leksikalni elementi v narodnite govori na turskiya ezik. – *Balgarski ezik*, № 2. pISSN: 0005-4283, eISSN: 2603-3372.
- MLADENOVA, O. 1987. Balgarski leksikalni zaemki chrez arumansko posrednistvo v novogratskiya ezik. – *Sapostavitelno ezikoznanie*, XII, 1987, 2, 19–26. ISSN 0204-8701.
- POGHIRC, C. 1983. Considérations sur les éléments autochtones de la langue roumaine. In: Poghirc, C. *Philologica et linguistica. Ausgewählte Aufsätze (1953–1983)*. Bochum: Stuebverlag Dr. N. Brockmeyer. 253–289. ISBN 3-88339-356-8.
- RBE. *Rechnik na balgarskiya ezik*. Institut za balgarski ezik. BAN. Sofiya: AI „Prof. Marin Drinov“. ISBN: 978-954-8793-94-0.
- SANDEFELD, Kr. 1930. *Linguistique balkanique. Problèmes et résultats*. Paris: Edouard Champion.
- SHAPOSHNIKOV, A. K. 2016. Materialy k etimologicheskomu slovaryu slavyanskikh drevnostey Gretsii. II. – *Trudy Instituta russkogo yazyka im. V. V. Vinogradova*. Vyp. 8. Moskva, 175–191. ISSN 2311-150X.
- SHAPOSHNIKOV, A. K. 2018. Materialy k etimologicheskomu slovaryu slavyanskikh drevnostey Gretsii. III – *Trudy Instituta russkogo yazyka im. V. V. Vinogradova*, 2018. № 1 (15), 167–185 <https://trudy.ruslang.ru/ru/archive/2018-1/167-185> (accessed 25.08.2024). ISSN 2311-150X.
- SOBOLEV, A. N. 2001. Balkanskaya leksika v areal’nom i areal’no-tipologicheskom osveshchenii. – *Voprosy yazykoznaniya*. Moskva, № 2. 59–93. ISSN 0373-658X.
- SOMA = Soma Neon Ellinikon Keimenon http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/corpora/index.html [Σώμα = Σώμα Νέων Ελληνικών Κειμένων: http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/corpora/index.html]
- SREZNEVSKIY, I. I. 1893. Materialy dlya slovary drevne-russkogo yazyka po pismennym pamyatnikam. Tom pervyy A–K. Sanktpeterburg.
- TRIANDAFYLLIDIS = Lexiko tis Koinis Neoellinikis. 3i anatyposi. 2002, Thessaloniki. Idryma Manoli Triandafyllidi. [ΤΡΙΑΝΔΑΦΥΛΛΙΔΗΣ = Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής. 3η ανατύπωση. 2002, Θεσσαλονίκη. Ίδρυμα Μανόλη Τριανδαφυλλίδη. ISBN 960-231-085-5.]
- TSIV’YAN, T.V. 1990. Lingvisticheskiye osnovy balkanskoy modeli mira. Moskva: «Nauka». ISSN 5-02-010991-6.
- TSIV’YAN, T.V. 2005. Model’ mira i yeye lingvisticheskiye osnovy. Izd. vtoroye, dopolnennoye. Moskva. ISBN 5-484-00079-3.
- TZITZILIS, Ch. Symvoli stin Pontiaki etymologia online 436-477 https://media.ems.gr/ekdoseis/ellinika/Ellinika_34_2/ekd_peel_34_2_Tzitzili.pdf [TZITZILIS, X. Συμβολή στην Ποντιακή ετυμολογία online 436-477 https://media.ems.gr/ekdoseis/ellinika/Ellinika_34_2/ekd_peel_34_2_Tzitzili.pdf] (accessed 25.08.2024)
- VASMER, M. 1967. *Etimologicheskij slovar’ russkogo yazyka. Perevod s nemetskogo i dopolneniya O. N. Trubacheva*. Moskva: Izdatel’stvo „Progress“.

- WEINREICH, U. 1968. *Languages in Contact. Findings and Problems*. The Hague: Mouton.
- WEINREICH, U. 1979. Yazykovyye kontakty. Sostoyaniye i problemy issledovaniya (perevod s angliyskogo Yu. A. Zhluktenko s izdaniya U. Weinreich. *Languages in Contact. Findings and Problems*. 1970 Mouton. The Hage – Paris). Kiyev: „Vishcha shkola“.

Prof. Petya Assenova, DSc

ORCID ID: 0009-0005-4637-3800

Department of General, Indo-European and Balkan Linguistics
Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Sofia, Bulgaria

e-mail: petyaass@gmail.com

Prof. Anastasiya Petrova, PhD

ORCID ID: 0000-0001-9571-3609

St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo
Veliko Tarnovo, Bulgaria

e-mail: anastasia.petrova@ts.uni-vt.bg